

**GÜLBAYAZ KARAKUŞ, CUMHURİYET'İN POLİTİK-TEOLOJİSİ:
TÜRKİYE'DE KURUCU İDEOLOJİNİN SİVİL DİN İHDASI
(ANKARA: CEDİT NEŞRİYAT, 2018)**

Gülbeyaz Karakuş, Political-Theology of the Republic: The Founding Ideology's
Creation of Civil Religion in Turkey (Ankara: Cedit Neşriyat, 2018)

ÖMER ÇİÇEK

Öğretim Görevlisi, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Sakarya, Türkiye
Lect. Sakarya University of Applied Sciences, Sakarya, Turkey

omercicek@subu.edu.tr
orcid.org/0000-0003-1289-4120

MAKALE BİLGİSİ / ARTICLE INFORMATION

Makale Türü /Article Types: Book Review

Geliş Tarihi /Received: 20 Ocak 2022

Kabul Tarihi/Accepted: 04 Mayıs 2022

Yayın Tarihi/Published: 30 Haziran 2022

Doi: <https://doi.org/10.14395/hid.1073968>

ATIF/CITE AS:

Çiçek, Ömer, "Gülbeyaz Karakuş, Cumhuriyet'in Politik-Teolojisi: Türkiye'de Kurucu İdeolojinin Sivil Din İhdası (Ankara: Cedit Neşriyat, 2018)", Hitit İlahiyat Dergisi, (Haziran/June 2022) 21/1, 823-834

İNTİHAL/PLAGIARISM:

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.
Copyright © Published by Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi – Hitit University Divinity Faculty,

Çorum, Turkey. All rights reserved.

Gülbeyaz Karakuş, Cumhuriyet'in Politik-Teolojisi: Türkiye'de Kurucu İdeolojinin Sivil Din İhdası (Ankara: Cedit Neşriyat, 2018)

Abstract

The concept of political theology was introduced to the literature by Carl Schmitt (1888-1985), one of the most important names in this field. The third chapter of Schmitt's book, *Political Theology*, first published in 1922 and translated into Turkish in 2002, begins with the sentence "All the concepts of modern state theory are secularized theology concepts." For example; the omnipotence of the god has turned into the omnipotence of the lawgiver with the modern state. As can be understood from here, political-theology is an interdisciplinary field dealing with the theological origins of modern-secular concepts and institutions. Gülbeyaz Karakuş, in her work published in 2018, focuses on the Turkish Republic regime, whose relationship with religion has been the subject of research in many ways, in terms of political-theological transformation. By studying the concepts in detail, she tries to examine the elements that provided the transformations and the conditions that caused them, especially since the last period of the Ottoman Empire. Jean Jacques Rousseau (1712-1778), who was the first to use the concept of civil religion in the last part of his *Social Contract* book, thinks that it is important for the state that every citizen has a religion that will make them love their duty. Karakuş examines whether a civil religion was established by the founding staff of the Republic in Turkey, just as Bellah did for the United States. In this context, she thinks that the theoretical infrastructure of a civil religion was created in the founding years of the Republic with the political-theological transformations she identified. Then she states that this civil religion has been shaped by new concepts, new rituals, new places and a leader cult on the basis of nationalism, excluding the past.

Keywords: Political Science, Political Theology, Civil Religion, Religion Construction, Gülbeyaz Karakuş.

Öz

Politik-teoloji kavramını ilk kez ortaya atan ve bu alanın en önemli isimlerinden olan Carl Schmitt'in (1888-1985) ilk olarak 1922'de yayımlanan ve 2002 yılında Türkçeye kazandırılan *Siyasi İlahiyat* isimli kitabının üçüncü bölümü, "Modern devlet kuramının bütün kavramları, dünyevileştirilmiş ilahiyat kavramlarıdır" cümlesiyle başlar. Örneğin; tanrının kadir-i mutlak olma özelliği, modern devletle birlikte kanun koyucunun kadir-i mutlak olma özelliğine dönüşmüştür. Buradan da anlaşılacağı üzere politik-teoloji, modern-seküler kavram ve kurumların arkasındaki teolojik kökenleri ele alan interdisipliner bir alandır. Gülbeyaz Karakuş da 2018 yılında yayımlanan eserinde daha önce dinle ilişkisi birçok yönden araştırma konusu yapılan Türkiye Cumhuriyeti rejimini, politik-teolojik dönüşüm bakımından ele almaktadır. Kavramları detaylı bir şekilde inceleyerek dönüşümü sağlayan unsurları ve özellikle Osmanlı Devleti'nin son döneminden itibaren dönüşümlere neden olan şartları da irdelemeye çalışmaktadır. *Toplum Sözleşmesi* kitabının son bölümünde sivil din kavramını ilk kullanan isim olan Jean Jacques Rousseau (1712-1778), her yurttaşın kendine görevini sevdirecek bir dini olmasının devlet için önemli olduğunu düşünmektedir. Karakuş, tıpkı Bellah'ın Amerika Birleşik Devletleri için yaptığı gibi Türkiye'de de Cumhuriyet'in kurucu kadrosu tarafından bir sivil din ihdas edilip edilmediği incelemesinde bulunmakta, bu kapsamda tespit ettiğini belirttiği politik-teolojik dönüşümlerle birlikte Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında teorik altyapısı oluşturulan, daha sonra ise geçmişi dışlayıp milliyetçilik temelinde yeni kavramlar, yeni ritüeller, yeni mekânlar ve lider kültüyle şekillenen bir sivil din oluşturulduğunu ifade etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Siyaset Bilimi, Politik-Teoloji, Sivil Din, Din İnşası, Gülbeyaz Karakuş.

Modern devlet teorisinin tüm önemli kavramlarının sadece onların tarihsel gelişimleri nedeniyle değil, aynı zamanda sistematik yapıları gereği olarak da dünyevileştğini kaydeden Carl Schmitt, örneğin kadir-i mutlak Tanrı anlayışının yerini kadir-i mutlak kanun koyucuya bıraktığını söyleyerek politik-teoloji kavramını geliştirmiştir.¹

Schmitt'in kavramlaştırması birçok tartışmayı beraberinde getirmiş; bu doğrultuda analizler yapılmıştır. Türkiye'de politik-teoloji ismiyle ilahiyat²

¹ Carl Schmitt, *Siyasi İlahiyat*, çev. Emre Zeybekoğlu (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2005), 41.

² Mehmet Yener, "İbn Hazm'da Politik Teoloji ve İmamet Nazariyesi" (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

ve felsefe³ alanında yazılan iki yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Şu anda irdelenen *Cumhuriyet'in Politik-Teolojisi: Türkiye'de Kurucu İdeolojinin Sivil Din İnhası* isimli kitap ise, Gülbeyaz Karakuş'un siyasal bilimler alanında yazdığı *Cumhuriyetin Kurucu İdeolojisine Politik-Teolojik Bir Yaklaşım* başlıklı doktora tezinin kitaplaştırılmış hâlidir. Karakuş, kitapta daha önce dinle ilişkisi birçok yönden ele alınan Cumhuriyet rejimini politik-teolojik kavramlaştırma çerçevesinde, (1) Politik-Teolojik Yaklaşımın Unsurları, (2) Türkiye'de Modern Ulus İnşası: Politik Teolojik Geçiş ve (3) "Sivil Din" ve "Milli Din" Arasında Kemalizm (Politik-Teolojik Tahkim) başlıklı üç bölümde irdelemektedir.

Kitabın araştırma soruları şu şekilde sıralanabilir: politik teolojik dönüşümü sağlayan altyapı hangi etkenler etrafında temellenmektedir? Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne taşınan değerler politik-teolojik dönüşüme uğramış mıdır? Türkiye Cumhuriyeti'nde bir sivil din var mıdır? Varsa bunun oluşumunda İslam'ın etkisi bulunmakta mıdır? Kemalizm'i bir sivil dine dönüştüren ritüellerden ve atfedilen bir kutsiyetten bahsedilebilir mi? Atatürk'ün sivil dindeki konumu nedir?

Lisans eğitimini Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde tamamlayan Gülbeyaz Karakuş'un bu altyapısının etkisi kitapta görülmektedir. Nitekim dinî analizler ve ulaşılan kaynaklar, konunun gidişatı etrafında okuyanın kafasında oluşabilecek soru işaretlerini giderebilecek niteliktedir.

Kitabın "Politik-Teolojik Yaklaşımın Unsurları" isimli ilk bölümünde Karakuş; sekülerizm, ulus-devlet, egemenliğin dönüşümü ve meşruiyet başlıklarını ele almaktadır. Modernizmin dayandığı Aydınlanma düşüncesi Tanrı'ya ya da mutlak bir varlığa dayanmayı ortadan kaldırmıştır. Modern devlet kuramının egemen olması yolunda Niccolo Machiavelli *saf siyaset* anlayışıyla siyasi; Martin Luther *reform* anlayışıyla dinî bir dönüşüm gerçekleştirmiştir. Matei Calinescu⁴ ise kilise ve dünyevi iktidarın modernizmle birbirinden ayrıldığı görüşünün aksine modernizmin Musevi-Hristiyan dünya görüşünden tam olarak ayrıldığını ve tarihsel olarak Orta Çağ'a dayandığını ifade etmektedir. Peki bu geçişi mümkün kılan politik-teolojik dönüşüm nasıl sağlanmıştır? Karakuş'un konunun özü bağlamında sekülerizm kavramını ele almasının en önemli dayanağının Simon Critchley'in⁵ sekülerizmi, *kutsallaştırmayı başkalaştıran bir araç* olarak nitelendirmesi olduğu söylenebilir. Bu görüşe göre sekülerizm dünyevi olanı

³ Abdullah Said Can, "Hobbes'un Politik Teolojisi: Siyaset Felsefesi Bağlamında Bir Soruşturma" (İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2021).

⁴ 2009 yılında hayatını kaybeden Romanyalı edebiyat eleştirmeni ve karşılaştırmalı edebiyat profesörü.

⁵ İngiliz filozof.

kutsallaştırmaktadır. Siyaset bir yeniden teolojikleştirmeye tabi tutulur. Bu sivil din ile olur. Neticede manevi kutsalın yerini maddi kutsal alır.

Montserrat Guibernau⁶ ulus-devleti;

“Sınırları belirlenmiş bir toprak parçası içinde yasal güç kullanma hakkına sahip ve yönetimi altındaki halkı türdeşleştirerek; ortak kültür, simgeler, değerler yaratarak, gelenekler ile köken mitlerini canlandırarak (kimi zaman uydurarak), birleştirmeyi amaçlayan devletin oluşumuyla tanımlanan modern bir olgu” olarak ifade etmektedir (s. 45). Guibernau'nun bu tanımının kitabın anlatmak istediğine ve günümüzdeki ulus-devlete en yakın tanım olduğu ifade edilebilir. Marcel Gauchet⁷ ise ulus-devleti uhrevi olana karşı sorumluluğu kalmayan; Tanrı'dan bağımsız kurumlarını oluşturabilen ve bir düzen yaratabilen devlet olarak tanımlamaktadır (s.45). Bu yönüyle ulus-devlet dünyevileşmiş bir yapıdır ve Benedict Anderson'un⁸ söylediği gibi ulus kavramı özelinde homojenliği imlediği ve bunu da sivil din aracılığıyla gerçekleştirdiği için Karakuş tarafından politik-teolojinin bir unsuru olarak gösterildiği söylenebilir. Modernleşme ile kültürel vasıflarıyla birlikte kimlik üzerinde siyasallaşan ve kurumsallaşan millet kavramı, devletle doğrudan ilişkilendirilmektedir ve ulus-devletin kurulmasında önemli bir rol oynamıştır. Millet ve milliyetçiliğin oluşması için tarihsel bir süreç ve belirli unsurlar etrafında homojenleşme gerekmektedir. Din, dil, etnik özellikler ve ırk, milliyetçilik için gerekli olmamakla birlikte; bunlar devlet kurmak için motive edici olarak görülmektedir. Elie Kedourie⁹ de bu düşünceye paralel olarak millet ya da milliyetçiliğin kendisini antropolojik tasniflerle izah edemeyeceğini savunmaktadır. Ona göre bunlar dizayn edilmiş yapılardır. Milliyetçilik, dizayn edilen bir yapı ve Aydınlanmanın etkisiyle dinin boşalttığı alanın yerine konulan bir ikame sürecidir (s. 50). Dine benzerlikle onun yerini alan milliyetçiliğin, kendisine ait siyasi ya da kültürel ikonografileri bulunmaktadır. Milliyetçilik, politik-teoloji ile kutsal içeriğe kavuşan ortak hafıza, değer ve ritüelleriyle Durkheim'ın modernleşme ile inşa edileceğini ifade ettiği sivil din olarak görülmektedir. Dinin bütünleştirici değerlerini bünyesinde dünyevi temelde inşa eden bir dizayn unsuru olarak tanımlanması nedeniyle milliyetçiliğin Karakuş tarafından politik-teolojinin unsurlarından birisi olarak gösterildiği söylenebilir.

Jean Bodin, mutlak hâkim dediği egemeni dünyevi hukukla değil tanrısal hükümle sınırlandırmaktadır. Machiavelli egemenliği şahsa

⁶ Özellikle Katalan, İskoç ve Avrupa milliyetçiliklerinde uzmanlaşmış Katalan bir siyaset sosyoloğu.

⁷ Fransız tarihçi, filozof ve sosyolog.

⁸ 2015 yılında hayatını kaybeden İngiliz-İrlanda kökenli Amerikalı siyaset bilimci.

⁹ 1992 yılında hayatını kaybeden Yahudi asıllı İngiliz siyaset bilimci ve tarihçi.

bağlarken, Hobbes ise hükümdara sınırsız egemenlik veren doğal hukuka dayandırmaktadır. Ona göre, bireylerin birlikte belirledikleri tek egemen ise Westphalia ile ortaya çıkmış ve bu anlaşma ile tamamen dünyevi bir kavram hâline gelmiştir. Egemenliği doğal hukuk ile halka dayandıran Rousseau'da bireyler egemenliği paylaşmaktadır. Egemenlik ulusal egemenlikle dünyevileşmektedir. Ulus-devletin en önemli unsuru olarak ifade edilebilecek egemenliğin millete aitliği Fransız İhtilali ile birlikte anayasal hüküm altına alınmıştır. Nihayetinde Tanrı'nın olan egemenlik, millete verilerek politik teolojik bir dönüşüm gerçekleşmiştir.¹⁰

Meşru bir zemin bulma gayreti en otoriter rejimlerde bile görülmektedir. Meşruiyetin kaynağı ise genellikle dinde aranmıştır. Egemenliğin millete geçmesi ile birlikte Carl Schmitt'e göre meşruiyeti kanuna uygunluk prensibi sağlamaktadır. Anthony Smith'e¹¹ göre ise siyasetin ve devlet oluşturmanın modern çağdaki meşruluk zemini dinin yerine ikame edilmiş olan milliyetçiliktir.

İlk bölümde ele alınan başlıklar politik-teolojik geçiş çerçevesinde değerlendirildiğinde egemenliğin kaynağının Tanrı'dan millete geçtiği; meşruiyetin kaynağının din iken milliyetçilik olduğu; geçişlerin zemininin ulus-devlet ve geçişi sağlayan aracın ise sekülerizm olduğu söylenebilir.

Karakuş'un kitabının "Türkiye'de Modern Ulus İnşası: Politik-Teolojik Geçiş" başlıklı ikinci bölümünde, Türkiye Cumhuriyeti'ne uzanan bir politik-teolojik dönüşüm çizgisini Osmanlı Devleti ile başlatıp zaman zaman eski Türk devletlerine de değinerek sunmaya çalıştığı söylenebilir. Bunu yaparken öncelikli olarak Osmanlı'nın devlet anlayışı ve devlette dinin konumunun ne olduğunu belirlemeyi amaçlamaktadır. Sünni Hanefi mezhebine dayanan Osmanlı Devleti, gereklilik ve akıl ilkelerinden yola çıkan bir devlet felsefesi geliştirmiştir. İktidarı ve meşruiyeti ise İslam ile inşa ettiği geleneğe yaslanmıştır. Tanzimat Fermanı ile birlikte merkezileşme ve ulus-devlet kurumlarının oluştuğu, dinin araçsallaştırılmaya başlandığı ve muhalefetin ortaya çıktığı görülmüştür. Sekülerleşme ile birlikte egemenlik, kanun ve halk; kutsallığın başkalaşıma uğrayan kavramları olmuşlardır. Muhalifler tarafından geri kalmışlığın nedenleri olarak esas dinden ve dinin asıllarından kopuş gösterilmiştir.

Cumhuriyeti kuran kadroların fikri arka planını Aydınlanma düşüncesine sahip Fransız düşünürleri şekillendirmiştir. Namık Kemal; meşvereti

¹⁰ Brown Üniversitesi Yahudi Araştırmaları Bölümü ve Dini Araştırmalar Bölümü'nde akademisyen olarak görev yapan Paul Nahme, ters okuma yaparak Papa'nın Roma İmparatoru'na ait kiliseye olan egemenliği 1122 Worms Konkordatosu ile elinden aldığını ve egemenliğin dine yani kilise geçtiğini ifade etmektedir (s.58).

¹¹ 2016 yılında hayatını kaybeden İngiliz tarihsel sosyolog.

demokrasi, icmayı toplum sözleşmesi, biat kavramını ise halife ve tebaa arasındaki sözleşme olarak ifade ederek dinî kavramları dönüştürmüştür. Pozitivizm, bilimin aşkınlığının kabulüne imkân tanınmasıyla, Durkheim ise dini toplumsal işlevi çerçevesinde kıymetli bulan görüşüyle benimsenmiştir. Ahmet Rıza,¹² tıpkı Auguste Comte gibi pozitivizmin İslam'a uygun bir düşünce biçimi olduğunu ifade etmekten geri kalmayarak pozitivizm felsefesini günümüz Türkiye'sine taşıyan kişi olmuştur. Gustave Le Bon¹³ ve onun Sosyal Darwinist görüşleri, kitlelere güvenilmemesine yönelik fikirleri, seçkinlerin kitleleri kontrol etmedeki rolü ve toplum mühendisliğindeki rehberliği aralarında Ahmet Mithat Efendi, Beşir Fuad, Abdullah Cevdet ve Mustafa Kemal'in de bulunduğu birçok ismi etkilemiştir. Türkçü düşünürlerden Ziya Gökalp, cumhuriyetin ilanından önce Atatürk'ü de etkilemiş, ancak sonrasında Atatürk'ün ulus-devlet anlayışı ile onun kısmen dini işlevsel olarak ele alan ulus anlayışı farklılaşmıştır. Gökalp, dinin sadece toplum hayatında gerekli olan bir çimento rolü oynadığı, Türkçenin sadeleştirilmesi, millet olabilmek için ümmet düşüncesinden çıkılması gerektiği ve dinin dilinin Türkçeleştirilmesi görüşlerine sahiptir. Türkiye Cumhuriyeti'nde 1924 sonrasında daha realist ve dini devletin hizmetinde gören Yusuf Akçura'nın görüşleri Gökalp'in görüşlerinin yerini almaya başlamıştır. Akçura, ırka dayalı bir birliği savunmaktadır. Atatürk'ün düşüncesinde de Avrupalı olmaktan Türk kimliği yaratmaya evrilen bir dönüşüm yaşanmıştır. Homojen millet anlayışına geçmiştir. Liberal bir isim olan Ahmet Ağaoğlu ise modernleşmede Batı'nın temel alınması gerektiğini söyleyerek Türk Devrimi'nin gerçekleşmesi ve milli şuurun inşa edilmesinde entelektüellere önemli rol biçmiştir. Kısacası Karakuş, politik-teolojik geçişte fikri temellere ve siyasi önerilere de değer atfetmektedir.

Anayasayı yaparken bir üst iradeye dayanmayan iktidar olan kurucu iktidar, kendini dayandıracığı bir hukuk olmayınca kendi hukukunu oluşturmaktadır. Hukuk dışı değil, hukuk üstüdür. İlkeleri kendi belirler, bu nedenle ilkeler ona meşruiyet sağlamaz; çünkü bunlara uymaması ihlal değil değişim olarak adlandırılır. Carl Schmitt'e göre mutlak anayasayı kurucu iktidar yapar ve siyasi birliği sağlar. Asli kurucu iktidar anayasadan öncedir ve mutlaktır. O emrettiği için anayasaya uyulmalıdır. Schmitt burada kurucu iktidara iyiyi, kötüyü ve kurallara uymayı emreden bir Tanrı rolü vermiştir. Yani asli kurucu iktidarın Tanrı yerine geçtiği bir politik-teolojik dönüşüm ortaya konulmuştur. Milli Mücadele Döneminde egemenlik ulusa,

¹² Pozitivizmin ve bilimin mutlaklığına iman eden, İttihat ve Terakkî'nin kuruluşunda ciddi rolü olan, Jön Türklerin reisliğini yapmış, 1908 sonrası vekil ve meclis başkanı olmuş Osmanlı siyasetçisi, eğitimci ve ideolog.

¹³ Toplum ve kitle psikolojisi üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan Fransız sosyolog ve antropolog.

temsil hakkı meclise verilmiştir. Buradaki kurucu iktidar, meclis tarafından egemenliğin kendisinde görüldüğü halk hâline gelmiştir.

Karakuş, meşruiyetin dönüşümünü modern ulus inşasındaki politik-teolojik geçişin önemli noktalarından birisi olarak görmektedir. Osmanlı'da ve eski Türklerde de hakan ya da padişah Tanrı adına egemenliğin sahibiydiler. Osmanlı'da egemenliğin kısıtlanması ve meşruiyetin dönüşümü macerası Sened-i İttifak ile başlamış, Tanzimat Fermanı, Kanun-i Esasi ve son olarak II. Meşrutiyet ile devam etmiştir. Nihayetinde egemen olan Tanrı, millete; Hristiyanlık inancında Tanrı'yı temsil eden oğul, meclise dönüşmüştür. Hilafet kaldırılırken ona gerek kalmadığı çünkü hükümet ve cumhuriyet mana ve mefhumunda onun zaten bulunduğu söylenmiştir. Yani hilafetin yerini hükümetin aldığı bir politik-teolojik dönüşüm yaşanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nde halk kimi zaman olağanüstü vasıflarla donatılmış bir varlık olmuş, kimi zaman medeni milletler arasına girmek için eğitilmesi gereken bir yığın olarak görülmüştür. Neticede soyut bir kavram olarak övülen, somut kavram olarak temkinli yaklaşılan bir hâl almıştır. Tekin Alp'e¹⁴ göre yeni Türk'ü Atatürk yarattığı için onu yetiştirecek olan da o olacaktır.¹⁵ Demokrasi tuzağına düşülmemelidir. Yeterince eğitilmemiş halkın demokratik usullerle cumhuriyetin kazanımlarını yok etmesine izin verilmemelidir.

Cumhuriyetle birlikte eğitilmesi gereken, müdahaleye açık ve etno-politik bir ulus inşasına girilmiştir. Milli Mücadele Döneminde Türklük zikredilmezken, sonrasında Cumhuriyeti kuranlar ve sahipleri Türklüğe denilmiştir. Ulus kurma sürecinde vatan üzerinde önemle durulan bir kavram olmuş; ulus, bayrak, kültür, tarih ve mitlerle kutsal bir toprak parçası hâline getirilmiştir. Misak-ı Milli ile vatan duygusu yerleşmiş ve uğruna ölünecek en üst değer olarak dini bir unsur hâline gelmiştir. Tanrının kulu olan insan ulusun kurulması ile birlikte ulusuna karşı sorumlulukları ve ödevleri bulunan yurttaşla dönüşmüştür. İtaatkâr, sadık ve vazifelerini yerine getiren bireyler oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Cumhuriyeti kuran ideolojiye sadakat anlamına gelen milli terbiye ve ideolojinin tahkimi için gerekli eğitim verilmiştir. Böylece milli terbiyenin politik-teolojik bir dönüşümle dini bir kavram olarak da görülen ahlâkın yerini aldığı söylenebilir. Atatürk'e göre milli terbiyenin amacı medeni âleme dâhil olmaktır. Kadın ise sivil din oluşumunda milli terbiye ile birlikte bir özne

¹⁴ Asıl adı Moiz Cohen olan, Munis Tekinalp ve Musa Tekinalp isimlerini de kullanan, gönüllüce Türkleşmiş Osmanlı Yahudisi yazar, filozof ve gazeteci. Kemalizmin doktrinerlerindedir.

¹⁵ Kemalizmin bir diğer doktrineri olarak ifade edilebilecek eğitimci ve yazar Saffet Engin; millete egemenliğini kurtuluşu kazanan önderin verdiğini söyleyerek Mustafa Kemal'i Rousseau'nun egemenlik anlayışındaki Bilge Kanun Koyucu gibi görmekte, halka egemenliği bahşeden önder olarak adeta bir tanrı rolü biçmektedir (s 142-143).

olarak görülmektedir. Kamusal alanda maskülen, sorumluluk sahibi; evde anaç, bilgili, doğurgan ve neşeli bir ev kadını olması öğütlenmektedir.

Ulus inşasında ve siyasi meşruiyet kazanmada en önemli araç olarak tarih görülmüş; tarih yazımında Türklük, çağdaşlık ve modernizmle özdeşleşen seküler bir anlayışa yönelim artmıştır. Mitler inşa edilmiştir. Varlığını Tanrı'ya borçlu olan toplum bunu ulus-devlete ya da öndere borçlu hâle getirilmiştir. Türk Tarih Tezi ve Türk Tarih Kongreleri ile pozitivist ve seküler bir tarih anlayışı kabul edilmiş, dilde ve ÷lkde birlik önemsenmiştir. H.G. Wells'in¹⁶ *Cihan Tarihinin Ana Hatları* kitabı ile Eugene Pittard'ın¹⁷ *Irklar ve Tarihi* kitabı Türk Tarih Tezinin en önemli dayanakları olmuştur. Tarih kitapları öncelikle devralınan mirası yıkmaya yönelik hazırlanmış; daha sonra Osmanlı tarihi dışarıda bırakılarak Türk tarihine yoğunlaşmıştır. Türk Tarih Kongrelerinde "şanlı mazi" icat edilmiştir. Netice itibarıyla modern ulusa geçiş sürecinde genellikle diğer ulus-devletlerde de görülebilecek kuldan bireye, ümmetten yurttaşa bir politik-teolojik dönüşüm olduğu söylenebilir. Devletin kadir-i mutlak güç hâline geldiği, Atatürk'ün ruh üfleyip hayat veren Büyük Gazi'ye dönüştüğü görülmektedir.

Toplum Sözleşmesi kitabının son bölümünde "Sivil Din" kavramını ilk kullanan isim olan Jean Jacques Rousseau, insanların başlangıçta tanrılarından başka kralları ve dine dayalı yönetimden başka yönetimleri olmadığını belirtmektedir. Kendi benzerlerini efendi edinebilmeleri ve bunun yararlı olabileceğini düşünmeleri ise uzun bir değişikliğin eseridir.¹⁸ Karakuş da "*Sivil Din*" ve "*Milli Din*" Arasında Kemalizm (Politik-Teolojik Tahkim) başlıklı son bölümde aslında uzun süreli bir değişimin son halkası olan Türkiye Cumhuriyeti'nde Kemalizm'in bir sivil din olarak oluşum sürecini 1919 yılından başlatarak 1938 yılına kadar; Osmanlı mirasının dönüştürülmesi, siyaset-din ilişkisi ve sekülerizasyon çalışmaları, hilafetin ilgası, İslam'ın araçsallaştırılmasıyla milli dinin temellerinin atılması, laiklik, ritüel ve semboller ile lider kültü bağlamında ele almaktadır.

Geçmişten gelen en güçlü bağın din olduğunu kaydeden Karakuş, bunun için öncelikle dinin değiştirilmeye çalışıldığını ve İslâm'ın gerektiğinde toplumsal pekiştirici olarak kullanıldığını ifade etmektedir. İslâm'ın tasfiyesi peyderpey ama kısa bir sürede yapılmıştır. 1919'dan başlayarak 1924'e kadar olan süreçte başlarda din, saltanat ve hilafet uğruna savaşıldığı belirtilip TBMM Cuma günü dualarla açılırken önce saltanat kaldırılmış, hararetli tartışmaların

¹⁶ Önemli ölçüde siyasi ve sosyal yorumları bulunan bilimkurgu romanlarıyla tanınan İngiliz yazar. 1920 yılında kaleme aldığı ve Atatürk tarafından Türkçe'ye tercüme ettirilen 'Cihan Tarihinin Ana Hatları' kitabı en önemli insanlık tarihi kitaplarından birisi olarak görülmektedir.

¹⁷ İsviçreli Antropolog.

¹⁸ Jean Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, çev. Vedat Günyol (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012), 124.

ardından ise hilafet ilga edilmiştir. Karakuş hilafetin kaldırılması sürecini tarihsel derinliklere de uzanarak detaylarıyla ortaya koymaktadır. 1924 sonrası milli din oluşumuna hız verilmiş, dinin araçsallaştırılmasıyla kurgulanan değerler milli dinin kutsalları hâline getirilmiştir. Laiklik sorgulanamaz ve vazgeçilemez olmuş, İslâm'ın yerini bilim ve milliyetçilik almıştır. Osman Nuri Çerman,¹⁹ Kemalizmin prensiplerine inancın iman, prensiplerini yerine getirmenin ibadet, vatanın mabet, milletin mihrap, Anıtkabir'in ise Kâbe olduğunu söylemektedir. Karakuş, milli dinin Hanefi-Mâtürîdî çizgide olduğunu da detaylı bir şekilde değerlendirmekte; cumhuriyetle seküler bir düzen kurulmasına İslâm'ın aklı, çoğulculuğu ve medeniyeti öğütleyen yapısının kaynaklık ettiğini belirtmektedir. Cumhuriyet dönemi laikliği, dinî hukukun egemenliğini engellemekten çok dinin toplumdaki tüm kurum ve değerlerinin tasfiyesi şeklinde uygulanmıştır. Vatandaşların devlet kontrolü dışındaki evlerde namaz kılması bile tehdit olarak görülmüştür (s. 269-270). Cumhuriyet sivil dininin en temel dayanağı laiklik olmuş ve nutuk politik-teolojik dönüşümle kutsal bir kitap hâline gelmiştir. Yeni sivil/milli dinin görünürlüğü ise kendi içinde dinsel ayin benzeri ritüelleri olan milli bayramlar²⁰, törenler, kültleştirme bakımından önemli olan anıt ve heykeller, ziyaret edilmesi gereken dini bir mabet hâline gelen Anıtkabir, yeni sivil dinin başkenti olarak inşa edilen Ankara, tanrılaştırılan lider ve kamusal matemle sağlanmıştır ve sağlanmaktadır.

Sonuç olarak Karakuş'un ilk bölümde temeli güzel oluşturduğu, ikinci bölümde dönüşümün tarihsel akışını kapsamlı ve konuya uygun başlıklarla ele aldığı söylenebilir. Son bölümde Robert Bellah'ın *Amerika'da Sivil Din* çalışmasında olduğu gibi Türkiye'deki sivil dini oluşturan kodlara indiği görülmektedir. Ancak politik-teolojik dönüşümlerin örneklendirilmesi ve izahı noktasında dinin araçsallaştırıldığı ve seküler olanın sivil dinde kökleştiği noktaları da politik-teolojik dönüşüm olarak ifade etmesinin kafa karıştırdığı,²¹ bununla birlikte politik-teolojik dönüşüm olarak ifade edilebilecek birçok noktanın ise dikkatten kaçırıldığı söylenebilir. Kitabın geçmişe uzanan alıntılar ve Karakuş'un çok sık olmamakla birlikte kullandığı eski kelimelerle çok da sade olmayan bir dile sahip olduğu da ifade edilebilir.

¹⁹ 'Modern Türkiye İçin Dinde Reform' kitabının yazarı ve Kemalizm doktrinleri.

²⁰ Cumhuriyetin 12. yılında Ulus Gazetesi'nin bayram kutlaması şu şekildedir: "Sevinç ve gurur bizim kadar kimsenin hakkı değildir. Bizi sevindiren ve gururlandıran ne varsa hepsini ONA, yaratıcı ve kurtarıcı ATAMIZA borçluyuz (s. 284).

²¹ Texas A&M Üniversitesi'nde akademisyenlik yapan Phillip W. Gray, politik-teoloji ile teoloji-politik arasında ayırım olduğunu söyleyerek, birincisinin siyasetin teolojik temellerine, ikincisinin ise siyasi motivasyonlar için teolojinin ideolojik kullanımına yani "araçsallaştırılmasına" işaret ettiğini ifade eder (s.20).

Kaynakça

- Karakuş, Gülbeyaz. *Cumhuriyetin Politik-Teolojisi: Türkiye'de Kurucu İdeolojinin Sivil Din İhdası*. Ankara: Cedit Neşriyat, 2018.
- Rousseau, Jean Jacques. *Toplum Sözleşmesi*. 9. Baskı. Çev. Vedat Günyol. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.
- Schmitt, Carl. *Siyasi İlahiyat*. 2. Baskı. Çev. Emre Zeybekoğlu. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2005.

